

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

X. ÉVFOLYAM.

1886.

SEPTEMBER.

VII. FÜZET.

MAGYARORSZÁG IPARSTATISZTIKÁJA 1885-ben. *)

(Első közlemény.)

Az orsz. m. kir. statisztikai hivatal, áthatva az ipar fontosságától s az ipari viszonyok ismeretének szükségét érezve, már a szervezetét követő első évben, 1868-ban foglalkozott az iparstatisztikai adatok gyűjtésének nehéz kérdésével s a szükséges felvételi mintákat is megállapította. Maga a felvétel azonban csak 1871-ben volt megindítható, de akkor is csak azért, hogy két évi fáradságos munka után a hivatal a kísérlet eredménytelenségéről győződjék meg. A begyűlt anyag ugyanis annyira hézagos és hiányos volt, hogy kellő fentartással is csak kis részét lehetett közrebocsátani.

Ezen első kísérlet után, bár az 1874. évi XXV. t. cz. nemso-kára megadta a hivatalnak az adatok beszerzése körül szükséges sanctiót s így részben elhárította azon akadályokat, melyeken az iparstatisztikai adatgyűjtés első ízben hajótörést szenvedett; megszorított költségvetése miatt azonban nem volt azon helyzetben, hogy egy újabb iparstatisztikai adatgyűjtésre kísérletet tehessen. Végre az 1880-ban végrehajtott népszámlálás, a lakosság foglalkozásának kitüntetése alkalmával, anyagot szolgáltatott legalább arra nézve, hogy az iparstatisztika személyi részével, vagyis a különféle iparnemek és iparüzőinek számával megismerkedhettünk. Nem nyújtott azonban e számlálás semmiféle támpontot arra nézve, hogy az iparnak technikai részét is megismerjük, vagyis megtud-

*) Az orsz. statisztikai hivatal által eszközölt iparstatisztikai felvétel eredménye a fenti czim alatt közelebb jelenik meg e hivatal közleményeiben Dr. *Jekelfalussy* József miniszteri osztálytanácsos feldolgozásában. A jelen közlemény e mű bevezető része, az eredmény feltüntetése.

jük : miféle munkaeszközökkel és gépekkel rendelkezik az ipar, mennyiben van benne a gőz-, víz-, szél-, ló- vagy egyéb erő alkalmazva és nem tudtunk meg semmit az ipari termelés nagyságáról.

Ily körülmények között és közgazdasági életünk rohamos fejlődése mellett természetesen fog látszani, ha a meglevő adatok kormányunkat és szakférfiainkat ki nem elégítették és mind élénkebbé vált azon óhaj, hogy az ipar terén is mielőbb megbízható és részletes adatoknak jussunk birtokába. Csakhogy e téren a statisztika nagy és sokszor elháríthatlan akadályokkal kénytelen megküzdeni; mert bármily könnyű is tudományosan az iparstatisztika céljának és feladatának, valamint körének meghatározása, ép oly nehéz annak megvalósítása a *gyakorlatban*.

Az iparoshoz, mint az ipartelep vezetőjéhez hozzáférhetni ugyan, kérdéseket is intézhetünk hozzá és ezek által fel lehetne ölelni az iparstatisztika egész körét; de az a körülmény, hogy az iparos teljes biztonsággal, még a legegyszerűbbnek látszó kérdésekre is sok esetben alig válaszolhat, legalább is tartózkodásra késztet.

A munkások számát, az iparban való alkalmazásuk különbözősége szerint, a megbízható adatgyűjtés a legnagyobb pontossággal kideríthetné, ha az iparosok egy része különböző okokból, nem vonakodnék a való adatok bevallásától. A munkások munkaidejének tartamát már nehezebb kutatni, főleg azért, mert a munkaidő az egyes iparágak keretén belől az egyes ipartelepekben nemcsak az évszakok szerint, de a megrendelések nagyságához képest is változó. A különböző munkaeszközök, gépek és erőforrások számát minden iparos képes jól bevallani, azon adatokat azonban, a melyek ezen eszközök, gépek és erőforrások mechanikai erejét tüntetik fel, a legjobb akarat mellett is, már csak az iparosok egy kis része képes a kívánt pontossággal szolgáltatni.

Az elfogyasztott tüzelő-anyagról, a feldolgozott nyers anyag mennyiségéről, minőség és érték szerint, csak azon iparosok képesek számot adni, a kik rendszeres üzleti könyveket vezetnek, már pedig — s ezt alig szükséges kiemelnünk — iparosaink nagyobb része nem áll a képzettség azon fokán, hogy a rendszeres üzleti könyvek vezetésének szükségét fel tudná fogni. Az évi termelés értékét, legalább megközelítőleg, minden iparos képes volna kimutatni, azon-

ban a legtöbb vonakodik ezt tenni, mert fél bepillantást engedni vállalata ezen legkényesebb természetü tényezőjébe.

Az itt csak vázlatosan jelzett nehézségeknek tulajdonítható, hogy eddig még egy államnak sem sikerült mindenben kielégítő iparstatisztikát teremteni. Az eddig legtökéletesebb iparstatisztika, a német birodalmi, világosan mutatja ezen nehézségeket, és daczára annak, hogy teljes, tökéletes adatok beszerzésére az áldozatokat nem kimélték és az adatgyűjtéssel megbízott közegek buzgón eljárak, mégis kénytelenek voltak arról lemondani, hogy iparstatisztikájuk az összes ipartelepekről felölelje azon adatokat, a melyeknek ismerete kívánatos. Az öt segéduél kevesebbet foglalkoztató iparosokról, illetőleg ipartelepekről és az ezekben alkalmazott munkásokról a német iparstatisztika alig képes többet mondani, mint a mit mi, hazai iparviszonyainkra nézve, a népszámlálási munkálat alkalmával kiderítettünk. Az öt segéduél kevesebbet foglalkoztató iparosoknál működésben levő gépek közül is csak hármat mutatnak ki, t. i. a szövőszéket, a kötsző- és varrógépet. Az öt segéduél többet foglalkoztató ipartelepekről azonban a német birodalmi iparstatisztika részletesen kimutatja az alkalmazott személyzetet, az alkalmazás minősége és életkor szerint, a használatban levő erőforrásokat, a különböző munkagépeket és eszközöket. A felhasznált nyers anyag, az elhasznált tüzelő anyag és a termelt iparcikkek kutatására azonban már nem terjeszkedett ki.

És ha mi a fenforgó nehézségek daczára újra megpróbálkozunk ipari viszonyainkat statisztikailag számbavenni, erre egyrészt megváltozott közgazdasági viszonyaink, másrészt és főleg pedig az akkortájt küszöbön állott orsz. ált. kiállítás utaltak, melyek sürgősen s elodázhatlanul követelték a tényleges állapotok felderítését. E körülmények indították a statisztikai hivatal igazgatóját is arra, hogy még 1883. február hó 23-án kelt felterjesztésével emlékiratot nyújtson be a földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter urhoz egy megindítandó iparstatisztikai adatgyűjtés ügyében. (Lásd: Közg. Értesítő, 1883. évfolyam 269. lapja.)

Az emlékirat vázolván az iparstatisztika terén eddig elért eredményeket, részletes javaslatokat tartalmazott az adatgyűjtésre vonatkozólag. Ezen javaslatok szerint az összes iparosok azonos felvételi lapokkal vétettek volna számba. Azon iparosok pedig, kik öt segéduél többet foglalkoztatnak, köteleztettek volna egy második,

üzletük természetéhez alkalmazott kérdőív kitöltésére. A mozgató erőt alkalmazó iparvállalatok számára külön kérdőív dolgoztatott ki annak számbavételére, egy kérdés pedig az évi termés átlagos értékét tudakolta. A háziiparosok felvételére az emlékirat a községenként való felvételt ajánlá, oly módon, hogy egy község összes háziiparosai, a háziipar különböző ágai szerint, összesítve veendők számba.

A földmivelés-, ipar- és kereskedelmi miniszter ur ezen javaslatok tárgyalására szakértői értekezletet hívott egybe, mely két ülésben részletesen megvitatta az adatgyűjtés tervezetét és az ajánlott felvételi lapokat. Az értekezleten kifejezett óhajtáshoz képest az adatgyűjtés ideje gyanánt 1884. január 1—10-ke állapított meg. Az ipari termelés értékének kutatása azonban mellőztetett, épen a szakférfiak által kiemeltetvén, hogy erre nézve megbízható adatok abszolúte nem szerezhetők be. Hasonlóképen elhagyatott magának az emlékirat szerzőjének indítványára, azon megkülönböztetés, a mely szerint az öt segédnél többet foglalkoztató iparosoktól részletesebb adatok kívántattak volna be, és így a mozgató erőt alkalmazó iparosok, akárhány segédet alkalmaznak is, még egy külön felvétel tárgyát képezték, ugyszintén számbavétettek a különféle munkagépek és eszközök, tekintet nélkül arra, hogy motorral vagy anélkül dolgozó iparos-e az illető.

Ezen megállapodások alapján az orsz. statisztikai hivatal 1883. évi szept. 29-én 5858. sz. a. kelt köriratával elrendelte az iparstatisztikai adatok gyűjtését, szétküldvén első sorban azon felvételi lapokat, melyek valamennyi iparos által voltak kitölten-dők. Az ekként begyűlt felvételi lapok közül azok, a melyeken mozgató erő volt kimutatva, kiválasztattak s ez alapon az illető iparosok felhivattak, hogy a mozgató erőt alkalmazó iparvállalatok számára készült külön lapot is töltsék ki.

Az összes iparosok és a mozgató erőt alkalmazó iparvállalatok részére készült felvételi lapok a következő kérdéseket tartalmazták :

Iparstatisztika.B.

Megye
 Járás
 Község
 Utcza és házszám
 A vállalkozó neve (ezége)

Fölvételi iv valamennyi iparos (gyáros, mesterember) számára.

1. Mi a rendes ipara (mesterségo, vállalata, üzlete)?
2. Van-e üzletében üzletvezető vagy egyéb tisztviselő és hány?
3. Foglalkoztat-e segédeket és pedig :
 összesen hány férfit?
 „ „ nőt?
4. Foglalkoztat-e állandó munkásokat, és pedig :
 összesen 16 éven felüli hány férfit?
 „ „ „ „ „ nőt?
 „ „ „ aluli „ fiut?
 „ „ „ „ „ leányt?
5. Foglalkoztat-e napszámosokat, és pedig :
 hány férfit?
 „ nőt?
 „ fiut?
 „ leányt?
6. Van-e tanoncza, és pedig :
 16 éven felül hány fiu?
 „ „ „ „ leány?
 „ „ alul „ fiu?
 „ „ „ „ leány?
7. A mőhelyben (gyártelepen) kívül dolgozott :
 hány 16 éven felüli férfi?
 „ „ „ „ nő?
 „ „ „ aluli fiu?
 „ „ „ „ leány?
8. Üzletében csak időnként használ :
 hány férfit?
 „ nőt?

9. Használ-e üzletében hajtó (mozgató) erőt (gőz, víz, szél, ló stb.) és minőt?
10. Alkalmaz-e üzletében munkagépeket, például: szövőszék, varrógép, eszterga stb. minőt és mennyit?

Iparstatisztika.

C.

Megye
Járás
Község

Kérdőív az őrlőmalmok kivételével oly iparvállalatok számára,
melyek mozgató erőt alkalmaznak.

1. Az iparvállalat tulajdonosának neve vagy czége
2. Az iparüzlet be van-e a kereskedelmi cégjegyzékbe vezetve és mily név alatt?
3. Ha az iparüzlet bérüzemben folytattatik, a bérlő neve?
4. A főüzem megnevezése?
5. A melléküzem megnevezése?
6. Vannak-e tipróművek használatban?
Ha vannak, mennyi azok száma?
7. Állaterő van-e használatban?
Ha van, mennyi a járgányok száma?
8. Vizerő van-e használatban?
Ha van, mennyi a víz által hajtott mozgató eszközök száma és minősége?
Mennyi ezek összes lóereje?
9. Turbinák (forgonyok) vannak-e azok között és mennyi ezek száma?
Mennyi a turbinák összes lóereje?
10. Vannak-e vizoszlopgépek és mennyi ezek száma?
Ha van, mennyi azok lóereje?
11. Gőzgép van-e használatban és mennyi azok száma, és pedig:
 - a) elmozdithatlan?
 - b) szállitható?
12. Mennyi a gőzfejlesztő-készülékek (kazánok) száma?
Mily rendszerűek?
Mely gyárból és honnét valók?

Mekkora a gőzfejlesztő készülékek összes tüzelő felülete □
méterekben ?

13. Mennyi a használt gőzgépek effectiv lóereje ?

14. Minő tüzelő-anyag használatik a kazánok fűtéséhez (kőszén, fa, szalma stb.) ?

15. Gázmotorok vannak-e használatban és mennyi ezek száma ?

Mennyi ezeknek lóereje ?

16. Hőléggépek (petroleum-motorok) vannak-e használatban és mennyi ezek száma ?

Mennyi ezeknek lóereje ?

17. Vannak-e egyéb és minő mozgató erők (motorok) ?

És mennyi ezeknek lóereje ?

18. Minő és mennyi munkagépeket használ iparvállalatában ?

Az első adatgyűjtés, vagyis az összes iparosok felvételére szánt kérdőívek beérkezése sajnosan igazolta a már az emlékiratban is említett nehézségeket. Daczára annak, hogy a hivatal az adatgyűjtésre, a kereskedelmi- és iparkamarák, iparegyletek és ipartársulatok, nemkülönben a sajtó útján is igyekezett előkészíteni az érdekelt köröket, azok még sem tanusíták, kivétel nélkül, a felvétel iránt azon előítélettől ment magatartást, a mely annak sikere érdekében kívánatos lett volna. Nevezetesen a segédszemélyzetre vonatkozó adatok mutatkoztak sok tekintetben hiányosaknak s e tekintetben a főváros sem tett kivételt, mert itt is sajnosan kellett meggyőződnünk, hogy a legtöbb munkást foglalkoztató vállalatok egész sora hiányos adatokat vallott be. De nemcsak ezen adatok pótlása vált ekként szükségessé, hanem igen sok helyütt a felvétel is oly hiányos volt, hogy egész iparágak maradtak ki, s ha a hivatal nincs birtokában a népszámlálás szolgáltatta ellenőrző adatoknak, e felvétel is bizonyára hajótörést szenved. Ez ellenőrző adatok a népszámláláskor magát iparosnak valló egyének számláló lapjai voltak. Ezen lapokat azután a hivatal a beérkezett anyaggal összehasonlítván, a mely esetben hiányt vagy eltérést tapasztalt, felvilágosításért kérdést intézett az eljáró hatósághoz. Hogy ez mennyire szükséges volt, mutatja azon körülmény, hogy az ily átíratok száma 4,798 volt, a pótlólag ekként beküldött felvételi lapok száma pedig közel 50,000-re rugott. Az első ízben kibocsátott 4,798 átíratot 2,053 sürgetés követte és ezeknek sem lévén mindenütt foganatjuk, a pótdatok beküldését 99 esetben táviratilag is meg kellett sür-

getni. Hibás kitöltés miatt pedig mintegy 16,000 felvételi lap lön visszaküldve. Az ekként eszközölt pótlások következtében azután tulajdonképen nem az 1884. évbeli viszonyok képe jelentkezik ezen adatokban, hanem inkább az 1885. év elején létezett állapotra vonatkozó adatok vétettek számba.

És ha daczára ezen szigoru eljárásnak, mégis azt tapasztaljuk, hogy a jelen felvétel és a népszámlálás alkalmából gyűjtött adatok között nagy eltérések mutatkoznak, szükségesnek látszik ezen eltéréseket a következőkben meg is okolnunk.

Jelen adatgyűjtés ugyanis külön czélból foganatosított felvétel lévén, a lakosságnak csak egy részére terjedt ki és így megtörténhetett az, a mi a népszámlálásnál alig fordulhatott elő, hogy a felvételnél eljáró hatóságok több iparost nem vettek számba.

Oly hiánynak ez azonban semmi esetre sem tekinthető, a mely módosíthatná azt a tudatot, a melyet az alábbi adatokból iparunkra nézve nyerünk. A fölvetelből kihagyottak legnagyobbbrészt bizonyára segédszemélyzet nélkül dolgozó iparosok, kik az ipar alakulására lényeges befolyást amugy sem gyakorolnak.

Bár a népszámlálás és az iparstatisztikai felvétel ugyanazon évszakban foganatosított, mégis a felvétel időpontjából is lényeges eltérés származik. Téli időben a szabadban működő iparosok alig dolgoznak és így ezen időben az ezen szakhoz tartozó iparosok alig foglalkoztatnak munkásokat. Miután pedig az iparstatisztikai adatgyűjtés kiinduló pontját az ipartelep képezte, és itt, eltérőleg a népszámlálástól, a segédszemélyzet nem egyéenként vétetett számba, hanem az önálló iparshoz intéztetett azon kérdés, mennyi és minő segédszemélyzetet foglalkoztat, természetes, hogy a felvétel alkalmával szünetelő iparágakban, milyenek például az építőiparok, a segédszemélyzet száma a valóságnál jóval kevesebbnek van feltüntetve.

Növeli továbbá az eltérést azon körülmény is, hogy az iparstatisztikai adatgyűjtés köréből a bányászat és kohászat kihagyott, mivel ezen iparágakra vonatkozólag a bányakapitányságok által évről-évre megbízható és mindenben kielégítő adatok gyűjtetnek és a statisztikai hivatal évkönyveiben közzé is tétetnek.

Ugyancsak e felvétel alkalmával a tulajdonképeni ipar elkülönített a háziipartól, holott a népszámlálásnál mindaz, a ki magát iparosnak vallotta, mint iparos vétetett számba, a nélkül, hogy a

tulajdonképeni iparosok és háziiparosok elkülönítették volna és így a hivatal igen sok esetben kénytelen volt a felvételt eszközölő közeg azon állítását elfogadni, hogy a kérdéses iparos a háziiparosok sorában vétetett számba. Ezek száma pontosan meg nem állapítható ugyan, de bizonyára legalább is fedezik még azon hátralevő hiányt, mely a népszámlálás és jelen felvétel között mutatkozik.

Ha mindezen körülményeket tekintetbe vesszük, érthető lesz az eltérés a népszámlálás adatai és az ezen adatgyűjtés eredményei között, a nélkül, hogy a higgadt ítéletiek szemében ezen eltérés lényegesen leszállítaná az iparstatisztikai adatgyűjtés eredményének értékét.

Lássuk különben magukat az eredményeket.

A népszámlálás szerint a magyar korona országainak iparos népessége 814,961 lélekre rugott, ezek közül 380,959 önálló vállalkozó volt, 434,002 pedig mindenféle segédszemélyzet. Az iparstatisztikai adatgyűjtés 257,886 önálló vállalkozót és 386,354 segédszemélyzetet, összesen 644,240 iparost mutat ki. A bányászat- és kohászattal foglalkozók számát a népszámlálás 25,991-gyel tüntette fel, önálló férfi háziiparost pedig az adatgyűjtés 26,469-et mutat ki és valószínű, hogy közel ennyi szerepelt a népszámlálásnál a rendes iparosok között. Ez együttvéve 52,460, a kikkel együtt az adatgyűjtésnél 696,700 iparosról vagyunk képesek számot adni. Ehhez jönnek a felvétel idején szünetelt iparágak. Ezen iparágak üzőinek száma, az iparstatisztikai adatgyűjtésnél a valóságnál kisebbnek mutattatott ki a már érintett ok miatt. Így a népszámlálás 11,132 önálló ácsiparost konstataált, a jelen felvétel csak 7,040-et. Az ácsiparral foglalkozók összes száma a népszámlálásnál 24,816 volt, a jelen felvételnél 12,462. Az önálló kőműves-iparosaink száma a népszámlálásnál 11,145, jelenleg 6,796; a kőművesiparral foglalkozók összes száma 1880-ban 36,053 volt, jelenleg 15,652. Ezen különbségek főleg a felvétel módjából és idejéből folynak.

A népszámlálási és iparstatisztikai adatgyűjtés eredményei közötti eltérések tehát olyanok lévén, melyek nagyrészt a két felvétel különböző módozataiból folynak és mint ilyenek, előreláthatók voltak, nagy mértékben nem csökkentik ezen adatok becsét, és ha nem sikerült is teljesen elérnünk, legalább megközelítettük azon czélt, melyet az iparstatisztikai adatgyűjtéssel elérni óhajtottunk. Megismerhetjük iparunk tagozatát és képesek vagyunk számszerű-

leg feltüntetni az egyes iparágak fejlettségét és üzemük alakulását. Oly viszonyokba nyertünk bepillantást, a melyekről eddig tudomásunk nem volt, holott ezen viszonyok ismerete iparunk helyes megítélése szempontjából a legnagyobb fontosságú. Ezek alapján bátran állithatni, hogy iparstatisztikánk a személyi viszonyokra vonatkozólag kiállja az összehasonlítást bármely állam iparstatisztikájával; mert ha a német iparstatisztika a tényleges állapothoz hűbben tünteti is fel az iparral foglalkozók számát, a mit annak tulajdonithatni, hogy az iparstatisztikai adatgyűjtés ott kapcsolatos volt a népszámlálással, a miénk számos oly viszonyról adhat megbízható módon számot, a melynek földerítésére eddig sem a német, sem más iparstatisztika nem terjedt ki.

Az iparstatisztikai adatok egy része, nevezetesen a háziiparra és a malomiparra vonatkozó már közöltetett. A jelenlegi füzetnek kellett volna ugyan az első füzetet képezni; de miután az ebben foglalt adatok egy részének helyesbitése és feldolgozása hosszabb időt vett igénybe, nem látszott indokoltnak a már feldolgozott részek közzétételének halasztása, habár ez által a füzetek megjelenésének természetes rendje meg is zavartatott.

Áttérve a hegyült anyag részletes ismertetésére, utalunk mindenekelőtt az I. számú táblázatra, mely a magyar korona országainak iparral foglalkozó lakosságát országrészek és megyék szerint tünteti fel. Horvát-Szlavonország iparosságának megyék szerinti megoszlását nem lehetett kitüntetnünk, miután ott oly foglalkozások is számítottak az ipar közé, a melyek az anyaországban, mint oda nem tartozók, nem vétettek számba. Ezen foglalkozási ágakat a Horvát-Szlavonországi összkimutatásból ki lehetett ugyan hagyni és így az adatokat vissza lehetett vinni azon alapra, a melyre az anyaország kimutatása lett fektetve, de a megyék szerint ezt a helyesbitést nem lehetett keresztülvinnünk és így le kellett mondanunk arról, hogy Horvát-Szlavonország iparosait hasonlóképen törvényhatóságok szerint is feltüntessük.

A magyar korona országainak iparossága a felállított osztályok szerint következőleg oszlik meg:

	férfi	nő	együtt
önálló vállalkozó	247,311	10,575	257,886
üzletvezető és egyéb tisztviselő	10,153 *)	—	10,153
segéd	101,489	9,563	111,052
16 éven felüli állandó munkás	59,314	21,375	80,689
16 éven aluli „ „	2,943	3,088	6,031
felnőtt napszámos	58,929	11,869	70,798
fiatal „ „	3,883	4,701	8,584
16 éven felüli tanoncz	22,570	751	23,321
16 éven aluli „ „	42,445	1,567	44,012
16 éven felüli és a műhelyen ki- vül dolgozó munkás	5,926	1,178	7,104
16 éven aluli és a műhelyen ki- vül dolgozó munkás	305	313	618
csak időnkint használt munkás	20,962	3,030	23,992
Összesen	576,230	68,010	644,240

Az iparral foglalkozók ezen osztályozását az iparstatisztikai felvétel mintázatainak tárgyalására összehívott szakértekezlet állapította meg ily módon. A munkásoknál két osztály vétegett fel, ugymint a 16 éven felüliek és a 16 éven aluliak csoportja, mert az ipari törvényhozás ugy hazánkban, mint a legtöbb külföldi államban a 16. életkorig különös oltalomban részesíti a munkást; kívánatos volt tehát annak kiderítése, hogy mennyi azon fiatal munkások száma, kik a különös oltalomban részesítendők. Ezen osztályozás a napszámosoknál is megtétegett, de ezeknél egy bizonyos évet nem lehetett határuł szabni, mivel az iparos a legtöbb esetben nem is ismeri a napszámosok életkorát, holott az állandó munkásnál ezt tudnia kell, mert a törvény elrendeli ennek bevezetését a munkások lajstromába. A napszámosoknak megkülönböztetése felnőttekre és fiatalokra e szerint az iparosra volt bizva.

Az iparral foglalkozó fent kimutatott népesség ugyanezen osztályok szerint a magyar korona egyes országaiban következőleg oszlik meg:

*) A felvételnél nem tétegett különbség férfi és nő között.

	Magyarország			Fiume		
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
Önálló vállalkozó . . .	220,135	8,193	228,328	438	57	495
Üzletvezető és tisztviselő	9,180	—	9,180	143	—	143
Segéd	92,198	8,278	100,476	217	36	253
Állandó munkás 16 éven felüli	51,105	17,919	69,024	2,090	2,049	4,139
Állandó munkás 16 éven aluli	2,437	2,610	5,047	131	259	390
Napszámos felnőtt . .	46,521	9,523	56,044	543	489	1,032
Napszámos fiatal . . .	3,120	3,833	6,953	71	130	201
Tanoncz 16 éven felüli	20,655	658	21,313	123	63	186
Tanoncz 16 éven aluli	38,710	1,426	40,136	189	38	227
A műhelyen kívül dolgozik						
16 éven felüli . .	5,694	1,085	6,779	38	6	44
16 éven aluli . . .	283	235	518	6	3	9
Csak időnként használt munkás	5,991	693	6,684	416	4	420
Összesen . .	496,029	54,453	550,482	4,405	3,134	7,539

Az iparral foglalkozó 644,240 személy közül e szerint 550,482 esik Magyarországra, azaz 85·45%, Fiuméra 7,539, azaz 1·17%, Horvát-Szlavonországra 86,219, azaz 13·38%. A 257,886 önálló iparos közül 228,328, azaz 88·54% esik Magyarországra, Fiuméra 495, azaz 0·19%, Horvát-Szlavonországra 29,063, azaz 11·27%. A 386,354 segédszemélyzetből 322,154, azaz 83·38% Ma-

	Horvát-Szlavonország			A Szt.-István korona országai együtt		
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
Önálló vállalkozó . . .	26,738	2,325	29,063	247,311	10,575	257,886
Üzletvezető és tisztviselő	830	—	830	10,153	—	10,153
Segéd	9,074	1,249	10,323	101,489	9,563	111,052
Állandó munkás 16 éven felüli	6,119	1,407	7,526	59,314	21,375	80,689
Állandó munkás 16 éven aluli	375	219	594	2,943	3,088	6,031
Napszámos felnőtt . .	11,865	1,857	13,722	53,929	11,869	70,798
Napszámos fiatal . . .	692	733	1,430	3,883	4,701	8,584
Tanonez 16 éven felüli	1,792	30	1,822	22,570	751	23,321
Tanonez 16 éven aluli	3,546	103	3,649	42,445	1,567	44,012
A műhelyen kívül dolgozik:						
16 éven felüli . .	194	87	281	5,926	1,178	7,104
16 éven aluli . . .	16	75	91	305	313	618
Csak időnként használt munkás	14,555	2,333	16,888	20,962	3,030	23,992
Összesen . .	75,796	10,423	86,219	576,230	68,010	644,240

gyarországra, 7,044, azaz 1·82% Fiuméra és 57,156, azaz 14·80% Horvát-Szlavonországra jut. Szembeállítván az összes segédszemélyzetet az összes vállalkozókkal, Magyarországon 100 önálló iparosra 141 segédszemély jut, Fiumében 1,423, Horvát-Szlavonországban 196.

Feltűnő, hogy Horvát-Szlavonországban a segédszemélyzet-

nek az önálló iparosokhoz való aránya kedvezőbb, mint Magyarországon, holott az előbbi ország ipara köztudomásulag fejletlenebb. Ez ellenmondás megfejtésére csakis az adatok részletes vizsgálata vezethet bennünket. Az egész különbséget ugyanis azon körülmény okozza, hogy Zimonyban, mely városnak összes lakossága a népszámlálás alkalmából csak 12,836 volt, mégis 12,514 napszámot és 12,227 ideiglenes munkást mutatott ki a társországok statisztikai hivatala. E számok oly rendkívül nagyok, hogy csak egy értelmezésük lehetne, t. i. a budapest-zimonyi vasut befejezése és a nagy vasuti hid építése, mely sok munkást foglalkoztatott s tényleg foglalkoztatott is. De különben, ha ez adatok meg is felelnek a valóságnak, egy időleges építkezési vállalat szerves összefüggésben úgy sem áll az ország iparával s a munkások bármily nagy száma — kiknek legfeljebb napszámot részét szolgáltatotta Horvátország — semmit sem változtat a társországok iparosságán. Hogy tehát Horvát-Szlavonország valódi iparviszonyait megismerjük, szükségesnek látszott levonni Zimony adatait, és ekkor a következő számokat nyerjük:

	Horvát-Szlavonország			Zimony város		
	férfi	nő	összesen	férfi	nő	összesen
Önálló vállalkozó	26,738	2,325	29,063	432	184	616
Üzletvezető	830	—	830	38	—	38
Segéd	9,074	1,249	10,323	346	105	451
Állandó munkás 16 éven felüli	6,119	1,407	7,526	125	33	158
Állandó munkás 16 éven aluli	375	219	594	4	—	4
Napszámot, felnőtt	11,865	1,857	13,722	9,728	1,585	11,313
Napszámot fiatal	692	738	1,430	538	663	1,201
Tanoncz 16 éven felüli	1,792	30	1,822	26	2	28
Tanoncz 16 éven aluli	3,546	103	3,649	133	3	136
A műhelyen kívül dolgozik:						
16 éven felüli	194	87	281	19	5	24
16 éven aluli	16	75	91	—	—	—
Csak időnként használt munkás	14,555	2,333	16,888	10,178	2,049	12,227
Összesen	75,796	10,423	86,219	21,567	4,629	26,196

	Horvát-Szlavonország Zimony nélkül		
	férfi	nő	összesen
Önálló vállalkozó	26.306	2,141	28,447
Üzletvezető	792	—	792
Segéd	8,728	1,144	9,872
Állandó munkás 16 éven felüli	5,994	1,374	7,368
Állandó munkás 16 éven aluli	371	219	590
Napszámos felnőtt	2,137	272	2,409
Napszámos fiatal	154	75	229
Tanoncz 16 éven felüli	1,766	28	1,794
Tanoncz 16 éven aluli	3,413	100	3,513
A műhelyen kívül dolgozik :			
16 éven felüli	175	82	257
16 éven aluli	16	75	91
Csak időnként használt munkás	4,377	284	4,661
Összesen	54,229	5,794	60,023

Mennyire megváltozik ez által az arány, kitűnik leginkább abból, hogy Zimonyon kívül Horvát-Szlavonországban 100 önálló iparosra csak 111 segédszemélyzet esik, tehát jóval kevesebb, mint az anyaországban.

Az iparosság megoszlása országrészek és megyék szerint kitűnik az alábbi táblázatból, mely az összes önálló vállalkozók, az összes segédszemélyzet, a segédszemélyzetnek az önálló vállalkozókhöz, valamint a megye iparos lakosságának az összes népességhez való arányát mutatja:

Az ország rész és megye megnevezése	Az önálló vállalkozók száma	Az összes segédse- mélyzet száma	100 önálló ipa- rosra esik segéd- személyzet	A megye iparos- sága az összes la- kosságnak hány %-át képezi
I. Magyarország.				
a) Duna balpartja.				
Árva megye	853	1,774	208	3.22
Bars "	2,433	3,411	140	4.09
Esztergom "	1,305	1,866	143	4.53
Hont "	2,092	2,629	126	4.07
Liptó "	763	1,325	174	2.79
Nógrád "	2,509	4,031	161	3.41
Nyitra "	6,658	4,495	68	3.01
Pozsony "	6,896	13,024	189	6.34
Trencsén "	3,907	4,156	106	3.30
Turóc "	890	1,469	165	5.14
Zólyom "	2,016	5,548	275	7.33
Összesen	30,322	43,728	144	4.22
b) Duna jobb partja.				
Baranya megye	6,649	6,741	101	4.56
Fejér "	4,215	3,428	81	3.65
Győr "	2,374	2,922	123	4.84
Komárom "	2,817	2,681	95	3.62
Moson "	1,636	1,720	105	3.12
Somogy "	5,447	3,743	69	2.29
Sopron "	4,513	6,665	148	4.56
Tolna "	4,825	3,211	67	3.43
Vas "	6,737	4,464	66	3.10
Veszprém "	4,716	3,778	80	4.07
Zala "	6,300	3,830	61	2.81
Összesen	50,229	43,173	86	3.64

Az országrész és megye megnevezése	Az önálló vállalko- ók száma	Az összes segédsze- mélyzet száma	100 önálló ipa- rosra esik segéd- személyzet	A megye iparos- sága az összes la- kosságnak hány %-át képezi
c) Duna-Tisza köze.				
Bács-Bodrog megye	13,699	10,408	76	3.78
Csongrád „	4,929	9,348	190	6.25
Heves „	3,108	3,070	99	2.91
Jász-N.-Kún-Szolnok megye	5,122	4,440	87	3.44
Pest-Pilis-Solt-Kis-Kún megye	10,695	8,803	82	3.10
Budapest főváros	9,652	63,551	658	20.30
Pest megye összesen	20,347	72,354	356	9.96
Összesen	47,205	99,620	211	6.27
d) Tisza jobb partja.				
Abauj-Torna megye	2,881	7,635	265	5.83
Bereg megye	1,477	5,256	356	4.39
Borsod „	3,000	7,636	255	5.43
Gömör „	3,943	4,683	117	5.07
Sáros „	2,248	3,350	149	3.33
Szepes „	3,049	7,032	231	5.83
Ung „	1,610	1,604	100	2.54
Zemplén „	3,299	2,525	77	2.12
Összesen	21,507	39,671	184	4.24
e) Tisza balpartja.				
Békés megye	3,741	3,290	88	3.06
Bihar „	5,938	5,949	100	2.66
Hajdu „	3,478	4,841	139	4.89
Máramaros megye	1,963	2,459	125	1.94
Szabolcs „	2,482	2,102	85	2.14
Szatmár „	4,505	4,557	101	3.09
Szilágy „	2,208	1,386	63	2.10
Ugocsa „	543	506	93	1.60
Összesen	24,858	25,090	101	2.74

Az országrész és megye megnevezése	Az önálló vállalatok száma	Az összes segéd- munkások száma	100 önálló ipa- rosra esik segéd- személyzet	A megye iparos- sága az összes la- koságnak hány %-át képezi
f) Tisza-Marosszöge.				
Arad megye	3,850	6,835	178	3.52
Csanád megye	1,814	1,790	99	3.31
Krassó-Szörény megye	2,911	10,893	374	3.62
Temes megye	7,109	10,153	143	4.36
Torontál megye	9,178	7,432	81	3.13
Összesen	24,862	37,103	149	3.60
g) Erdély.				
Alsó-Fehér megye	2,450	2,378	97	2.71
Besztercze-Naszód megye	1,461	1,113	76	2.71
Brassó megye	2,464	5,261	214	9.20
Csik megye	1,588	816	51	2.17
Fogarás megye	820	799	97	1.91
Háromszék megye	2,306	2,332	101	3.70
Hunyad megye	2,643	2,733	103	2.16
Kis-Küküllő megye	724	319	44	1.14
Kolozs megye	2,039	5,833	286	4.01
Maros-Torda megye	2,818	2,309	82	3.22
Nagy-Küküllő megye	1,982	1,789	90	2.85
Szeben megye	2,445	4,505	184	4.91
Szolnok-Doboka megye	2,212	1,503	68	1.92
Torda-Aranyos megye	1,647	933	57	1.88
Udvarhely megye	1,746	1,146	66	2.74
Összesen	29,345	33,769	115	3.93
Magyarország	228,328	322,154	141	4.01
Fiume város és területe	495	7,044	1,423	35.93
Horvát-Szlavonország	29,063	57,156	196	4.56
A Szt.-István korona országai együtt	257,886	386,354	150	4.12

Az országrészek és megyék különböző nagysága és népessége folytán az abszolút számok kevésbé érdekesek; a legtöbb iparossal bíró megyék nem egyszersmind azok, melyekben az ipari foglalkozás a többi foglalkozásokkal szemben kiváló helyet foglal el. Az önálló vállalkozók abszolút számát tekintve, Bács és Pest megye, továbbá Budapest áll legelől, a két előbbinél meghaladva, az utóbbinál megközelítve a tizezeret, Torontál megyének is kilencezeret meghaladó önálló iparosa van, a közvetlenül utána következő Temesnek már csak hétezer, hatezeret meghaladó iparossal is csak 5 megye bír, névszerint: Pozsony, Vas, Nyitra, Baranya és Zala. Legtöbb segéd-személyzetet, nagy ipari jellegének megfelelőleg, Budapest mutat fel, mely maga 63,000-en felül számlál, utána Pozsony megye következik 13,000-rel s Krassó-Szörény, Bács-Bodrog meg Temes megyék 10,000-et meghaladó iparos-segéd-személyzettel.

Igen fontosak és érdekesek az önálló iparosok és segéd-személyzet egymáshoz való számarányát feltüntető adatok, mert többé-kevésbé ezek mutatják az ipar belterjességét vidékenként. E tekintetben az egyes országrészek közül a Duna-Tisza köze áll legelől, de a kedvező arányt tisztán csak Budapestnek köszönheti, hol 100 önálló iparosra 658 segéd-személyzet esik, míg ez országrész megyéiben, az egy Csongrádot kivéve, hol ismét Szeged városa adja a kedvező arányt, 100 segéd-személyzet sem esik.

A Duna-Tisza köze után a Tisza jobb partja következik 184 arányszámmal. Itt különösen Bereg megye válik ki, mit azonban tisztán csak a munkács-stryi vasút folyamatban volt építésének tulajdoníthatunk, (már pedig ez a megye iparviszonyaira befolyással egyáltalán nem bír), ezt leszámítva, Bereg megye csak ott áll, hol a szomszédos Ung, melynél a segéd-személyzet száma csakhogy épen eléri az önálló vállalkozókét. Kedvező arányszámot mutatnak még Abauj-Torna, Borsod és Szepes megyék.

A Tisza-Maros szögén az arányszám 149-re rug, ebben főleg Krassó-Szörény megyének van nagy része, hol az osztrák-magyar államvasút-társaság nagyszerű iparvállalatai emelik oly magasra a segéd-személyzet számát. Még csak a Duna balpartja az, hol a segéd-személyzet számaránya elég kedvező, 144 esvén 100 önálló iparosra, itt Zólyom megye válik ki erősen, ellenben Nyitra megye igen alacsony arányt mutat. Az erdélyi részekben már csak 115 az arányszám s csak Kolozs, Brassó és némileg Szeben megyékben mond-

hatjuk kedvezőnek a segédszemélyzet arányszámát. A Tisza balpartján egy önálló iparosra átlagosan csak egy segédszemély esik; a Duna jobb partján még annyi sem. Sajátságos, hogy épen ezen legfejlettebb országrészben mutat az ipar legkisebb belterjességet, és pedig a kedvezőtlen arányszámot nem egyes megyék okozzák, sőt ellenkezőleg, egyetlen egy sincs, mely jelentékenyen kiválnék.

Az iparos-foglalkozás belterjességét különben leginkább azon arányszám mutatja, mely az iparos népességet az összes népesség százalékában fejezi ki és itt szintén a Duna-Tisza köze áll legelől, hol az összes lélekszámnak több mint 6%-át képezi az iparos népesség. E kedvező százalékot ismét Budapestnek tulajdoníthatjuk. A Tisza jobb- és a Duna balpartja, tehát hazánk északi része, csaknem egészen összevágó és szintén elég kedvező arányt mutatnak, a mi természetes is, mert régibb iparunk főhelyei épen ezen vidékek voltak s még jelenleg is ezek bírnak az ipari fejlődés legtöbb tényezőjével. A Duna jobb partja és a Tisza-Marosszöge alatta maradnak az országos átlagnak, de még inkább alatta maradnak az erdélyi részek és különösen a Tisza balpartja, ipar tekintetében ez legkevésbé fejlett országrészünk. Erdély ellenben, bár hátul áll, de mutat fel kivételeket is, így Brassó megyében az iparos népesség 9·20%-ot képvisel, (Budapest után a legtöbbet), Szeben megyében pedig 4·91%-ot.

Budapesten az iparosság 20·30%-ot képez, 9%-ot meghaladó iparos népességgel egy megye bír, az imént említett Brassó megye, 7%-on felül szintén csak egy, Zólyom, 6%-on felül kettő, Pozsony és Csongrád; 5%-on felül öt, u. m. Abauj-Torna, Szepes, Borsod, Turócz és Gömör; 4%-on felül tizenhárom megye, u. m. Szeben, Győr, Hajdu, Baranya, Sopron, Temes, Esztergom, Bereg, Moson, Bars, Hont, Veszprém és Kolozs; 3%-on felül husz, u. m.: Háromszék, Bács, Krassó-Szöréuy, Fejér, Komárom, Arad, Tolna, Nógrád, Jász-Nagy-Kun-Szolnok, Sáros, Árva, Csanád, Maros-Torda, Trencsén, Torontál, Vas, Pest, Szatmár, Békés és Nyitra; 2%-on felül tizenöt megye, u. m.: Somogy, Heves, Nagy-Küküllő, Liptó, Zala, Udvarhely, Alsó-Fehér, Besztercze-Naszód, Bihar, Ung, Szabolcs, Szilágy, Zemplén, Csik és Hunyad; 1%-on felül hat, u. m.: Mármaros, Fogaras, Solnok-Doboka, Torda-Aranyos, Ugocsa és Kis-Küküllő. Olyan megyénk, hol az iparos népesség az összes lélekszámnak egy %-át sem ütné meg, nincs.

DR. JEKELFALUSSY JÓZSEF.